

ANTANO JASMANTO POEZIJA

Šios poezijos rinkinį pirmu kartu teko skaityti 1942 metais. Jį perdavė kun. St. Yla, kuris tada buvo Kauno kunigų seminarijos profesorius. Maniau, tai vienas iš daugelio klierikų entuziastų, mėginančių savo plunksną. Paskaitęs buvau maloniai apviltas: buvo įspūdis, kad tarp klierikų kyla aiškus literatūrinis talentas. Rinkinio poezijos naujienom teko pasidalyti su literatūros mylėtojais, kurių didesnis ar mažesnis būrelis tais vokiečių okupacijos metais savo literatūrinį domesį mėgino reikšti kolektyviai, rinkdamiesi tai vienoj, tai kitoj šeimoj. Viena tokia proga buvo pristatyti naujos poezijos gabalai. Jie susilaukė visų teigiamo dėmesio, nors autorius ir toliau liko nežinomas.

Po dešimties metų, kai teko iš Vokietijos keltis į Naująjį Pasaulį, gavau atminimui iš savo bičiulio jo ranka rašytą knygele — tai buvo tos pačios poezijos papildytas rinkinys. Kitų akį patraukė ta poezija, kai buvo vienas kitas jos gabalas *Aiduose A. Jasmanto slapyvardžiu*, iki jį atskleidė *Lietuvių enciklopedijoje* Antano Maceinos biografas... O dovanotą atminimui rinkinį ne vieną vakarą užkliūdavo mano akis ir širdis, kai užeidavo ilgesys atsigauti intelektualiai, moraliai, atidėjus į šalį dienos reikalus.

1962 metais, taigi vėl po dešimties metų, mane pasiekė tos pačios poezijos dar papildnėjęs rinkinys su pasiteiravimu: tiktų ar netiktų *Draugo* poezijos konkursui Maironiui pagerbti? Neabejoju, kad tai galėtų būti Maironiui tinkamas pagerbimas. Bet čia teko vėl nusivilti. Nusivilti ne poezijos pajėgumu ir jos tikimu Maironio dvasiai pratęsti. Ne, nusivilti teko savo spėjimu, kad mano vertinimas sutiks su vertinimo komisijos narių nusiteikimais.

Nebūtina, kad poezijos kūrinį visi vienodai priimtų. Nebūtina į jį žiūrėti neklįstančio svėrėjo ir teisėjo akimis. Nebūtina autorių kvalifikuoti etiketinėmis vardais ir rūšiuoti į genijus, grafomanus, mėgėjus. Nevartočiau ir šios poezijos autoriui nė vieno iš tų sveriančių vardų, pasirinkdamas kitą kelią į poeziją — kokį įspūdį ji daro man, individualiam skaitytojui; patinka ar nepatinka; o jei taip, tada mėginčiau suvokti ir intelektualiai išsiaiškinti, kuo ji skaitytojo dėmesį pagauna, pergyvenimą pažadina, praturtina. Mėginant suvokti šios konkrečios poezijos veikmę sau, nejučiomis kyla fone paties kūrėjo poetinis paveikslas.

Išorinė eilėraščio forma — tegul bus dalykas, kuris A. Jasmanto poezijoje pirmiausia patraukia dėmesį. Dvejopa jo vartojama forma — sonetas ir laisvos architektikos eilėraštis.

Soneto architektonika savaime imponuoja matematinės, loginės tvarkos pamėgimu. Į nustatytą griežtą dviejų ketureilių ir dviejų trielių strofų formą įspraudžiamas poetinis vaizdas su individualiais išgyvenimais ar apibendrinančia mintim. Reikia sugebėjimo patenkinti tuos reikalavimus ir sudaryti įspūdį, kad vaizdas ir pergyvenimas laisvai, organiškai yra prisiėmęs tą griežtą formą — ne jon sprauste įspraustas. A. Jasmantas tuo atžvilgiu be priekaištų.

Tos logikos nėra varžomas laisvos architektikos eilėraštis. A. Jasmantas gausiai naudojasi šia laisve. Didžioji dalis

jo geriausių eilėraščių kaip tik ir yra šios išorinės formos. Tačiau ir joje imponuoja griežtas logikos pajautimas, rimų nelauktais deriniais, strofos dalies pakartojimais, eilučių sutrumpinimu ar prailginimu, sudarant aiškaus kilimo ir slūgimo ar užlūžimo muzikinę frazę. Už tos muzikinės konstrukcijos įsivaizduoji kūrėją, jaučiantį grožį dalių tvarkoje, garsų melodijoje, jungiantį į muzikinę vienumą ne tik atskiras strofas, bet ištisą eilėrašį. Ir tokios muzikinės architektūros eilėraščiai yra įdomiausi „Ruduo“, „Mano kambarys“, „Gruodas“, „Panaktinis“, „Vidunaktis“, „Requiem“, „Velykų rytas“.

Eilėraščio vaizdiniai elementai nėra apgaubti optine migla, neryškiom linijom, spalvų maišatim. Vaizdai aiškūs, konkretūs. Vaizdai pažįstami tiems, kurie yra susigyvenę su rudens, pavasario gamta, su žemdirbio aplinka, su lietuviškų švenčių tradicijom. Tik retkarčiais įvairinami muzikinės technikos ar Šventosios žemės aplinkos vardais. Vaizdai veikia nelauktu originalumu, intymumu, lėtos dinamikos, tekėjimo, srovenimo, gaudesio slėpiningumu.

Už tų vaizdų jausti autorius, kuris nesitenkina reikšdamas gyvenimo nuobodį, miglotą savo klajojimą, kanikinimąsi, baimę mirties akivaizdoje, gyvenimo beprasmiškumą. Ieškojimas dėl ieškojimo Jasmantui nėra būdingas. Jasmanto poezijos autorius žino, ko jis ieško ir ko siekia savais vaizdais. Jis siekia suvokti daiktų, žmogaus gyvenimo esmę ir prasmę. Jis veržiasi savo paties egzistencijoje atskirti atsitiktinybes nuo esmės. O tos esmės pagrindinė žymė — siekimas surasti ryšius tarp savo egzistencijos ir amžinybės, tarp savęs ir Dievo.

Jei eilėraščio priekiniame plane vaizdai yra aiškūs, konkretūs, tai jų netiesioginė prasmė, perspektyvinis planas daros slėpiningas, mistiškas. Bet jis ir yra ta būties dalis, kurią atskleisti veržiasi autorius regimaisiais simboliais. Ji yra

ta būties esminė dalis, kurią turi pajauti skaitytojas. Grožėdamasis pačio vaizdo plastika, muzikine fraze, turi pajauti savo paties egzistencinį likimą aname kosmo tekėjime į amžinybę.

Leidiesi su autorium į žmogiškosios egzistencijos išgyvenimą. Jį labiausiai pajauti „Didžiosios nebūties“ cikle. Nebūtis yra dažnas terminas egzistencialistų žodyne. Sprendžiant iš eilėraščių, A. Jasmantas jį bus pavartojęs kita prasme. Bus pavadinęs juo čia tą žmogaus gyvenimo dalį, kuri nėra esminė jo egzistencijai, kuri yra atsitiktinė, praeinama, dažnai net užgožianti esminę. „Nebūties“ sričiai čia tenka tas gyvenimas, kuriame reiškiasi „marguojanti minia su grojančių čigonų būdomis, su šokančiom beždžiōnėmis ir su juokdariais“ („Vėlumos sonetas“). Esminis yra asmens gyvenimo kelias tas „grįžimas“; grįžimas iš „nebūties plačių kraštų“, grįžimas prie mirties slenksčio, ties kuriuo iškyla jau tikrasis būties klausimas.

Idėjinė šio ciklo prasmė gal ryškiausia yra eilėraštyje „Gruodas“. Gruodas — tiesiogiai tai žiemos ženklas, gyvybę sukaustančios, stingdančios jėgos simbolis. Čia jis virsta simboliu žmogaus jėgas kaustančios senatvės, kuri artina į mirtį, pastato „prie vartų“. Bet šios prasmės gruodas nėra sunaikinimą nešanti jėga. Tai jėga „kuždanti ir daug žadanti“, netgi ištroškusiam „vandens paduodanti“ (vilties).

Gruodo paguodžiančius kuždesius sustiprina dar ilgesys iš gyvenimo pasitraukusio brangaus žmogaus — „stirnos blizgaodės“, kuri nuo pirmo šalčio nubėgo, ir „jos pėdos kaip aidas kviečia šaukia mus“...

Nors A. Jasmanto poezijoje žmogus nejaučia to šurpo, kuriuo daugelis egzistencialistų sutinka mirties idėją, tačiau ir jam miela ši žemė. Nors žemėje lydi jį nerimas, kančia, ilgesys, tačiau, „prie vartų“ sustojęs, dar norėtų žemėje pabūti — „Juk gražu — Ar ne? — dar kiek pabūti“.

Poetiniu atžvilgiu eilėraščio pabaigoje yra įspūdingas vaizdas, originaliai suskaldant individą ir atskirais pavidalais paverčiant jo būties esmines žymes lydėjusias jį per gyvenimą — nerimą, sesuvą kančią, rūpestingą ilgesį, kurie baltais drabužiais pasipuošę laukia susėdę prie vartų...

„Prie vartų“ cikle skleidžiasi žmogaus santykis su pačiu būties šaltiniu — Dievu. Dievas suvokiamas kaip gyvybės ir dinamikos šaltinis. Dievas reiškiasi ir medžių ošimu ir arimų raštu. Dievas pajaučiamas ir kaip žmogaus saugotojas ir net tarnas, kaip pačios žmogaus būties dalis. Jausti savyje Dievo buvimą yra giliausias žmogaus siekimas. Jausti savyje Dievą, Jį prarasti, Jo netekti, ieškoti, ilgėtis, nusivilti ir vėl tikėtis yra žmogaus dvasios istorija.

A. Jasmanto poezijoje įvairiais variantais skleidžiasi tas žmogaus būtyje Dievo aptemimas ir pragiedrėjimas. Stipriausiai išreikštas Dievo ir žmogaus santykis viename didžiausios poetinės jėgos eilėraščių „Panaktinyje“. Žmogaus simboliu čia yra paukštelis, palūžusiu sparnu, beplunksnis, vėjuotą, tamsią naktį iškritęs iš lizdelio. Tą žvarbią naktį, kada ir šunes miega galvas panarinę, sodą apeina Panaktinis (Dievo simbolis), randa aną bečypsintį paukštelį, paima ir „nešasi prie krūtinės“. Tačiau Panaktinis įspėjamas, kad būtų atsargus: tas nors ir beplunksnis kandžiojasi ir gali suleisti nagus „ligi kraujo“. Tai asmens bejėgiškumas kosme, o betgi maištingas individualizmas Dievo atžvilgiu.

„Maldoje“ — Dievas pajaučiamas kaip einąs „pro liūdinčias vagas laukų arimo“, o žmogus — Jam tegali duoti vieną vienintelę dovaną — viltį.

„Užgesęs Viešpats“ — apie Dievo praradimą:

Aš paliečiau Tave, tylus Kūrėjau,
Lyg vaikas žvakės liepsną piršteliu —
Tiktai mintim — užpūsti nenorėjau.
Bet užgesai, ir aš įžiebtį negaliu.

„Voverės sonete“ — pajunta ir vėl Viešpaties šaukimą, bet šaukimą nustelbia susirūpinimas susirasti „lizdą būčiai atskalūnei“.

„Nakvynės sonete“ — iniciatyva iš Dievo pusės jaučiama:

Lyg ošimu pušų, lyg rago gaudimu
Tu mus kvieti ir vadini Tu mus
Nakvot į savo tolimus namus.

Bet mums... Ak, mums čia taip ramu:
Žiūrėk, lyg Tavo žvaigždės, vabaliukai žvilga.
O kelias tas... toksai sunkus, toks ilgas.

„Šešėlio sonete“ — kodėl Dievas nejaučiamas:

Tiktai Tavęs, kodėl Tavęs man nematyti?
Kažkas čia, sako, švyti.
Kažkas čia pat, prie mano kojų.
Tai aš turbūt savu šešėliu
Tave užstoju.

„Elgetos sonete“ — žmogus jau lyg pakeliui į Dievą, kuris viskam dalina būtį — žvaigždėm, mėnesiui ir žiogui:

Tik mes pavartėj galvas panarinę,
Nuo šalčio ir lytaus lyg stagarai pajuodę,
Vis stovime jau ilgus ilgus amžius,
Ir drebanti ranka kelintą
Jau kartą vis pakyla ir paglamžius

Varpelio tavojo virvelę krinta
Atgal ir mąsto:
Turbūt Tavęs namie nerastų.

Pacituoti keli variantai neišsemia, bet iliustruoja, kaip A. Jasmanto poezijoje reiškiasi žmogaus santykių su Dievu plati

skalė: egzistencinis būtinumas Jį turėti, Jo pasitraukimas dėl žmogaus iškilusio individualizmo, kuris nustelbia Dievą savo šešėliu, laikinis užmiršimas dėl susirūpinimo lizdu savo „būčiai atskalūnei“, ieškojimas sau pačiam pasiteisinimų — gal gi Jo „namie nėra“. Tai esminis ciklas A. Jasmanto poezijoje, pergyvenimai nuoširdūs, originaliai išreikšti.

„Kristaus istorijos“ cikle Dievas, kuris buvo suvokiamas „Prie vartų“ cikle, jau sukonkretėja Kristaus pavidalu. Santykiai su Kristum iš esmės tie patys kaip su Dievu apskritai: Kristaus pasiilgimas, laukimas ir, dažnai, nesulaukimas. Bet čia ypatingai gausėja nauja efektinga autoriaus vartojama poetinė priemonė — *qui pro quo*, „apsigavimas“. Tai poetinė priemonė, kurios netiesioginės prasmės ilgis, laukia žmogaus, o tesulaukia tik tiesioginę prasmę. Pavyzdžiais tai iliustruojant — „Apreiškime“: Laukėm, rymojom ateinant, ir jau

Varteliai girgžtelia — lyg atdaryti.
Kažkas lyg takeliu paslydo
Ir tylomis duzgena, ir lyg šydo

Kraštelis auksu ore švyti.
Ak — tai bitė
Pavakariop į avilį paklydo.

Tokia pat priemonė „Verbų sekmadieny“, kada laukiama atėjimo, kada visi pašaliai tam išpuošti, bet „iš laukto tolio niekas niekas neartėja“.

„Veronikos“ eilėrašty tas pats Kristaus ilgesys, negalėjimas Jo niekur pamatyti. Bet...

Bet šiandien aš atvožiau savo kraičio skrynią,
Ir tu iš jos lyg kvapas drobės
Pūstelei ir pasikėlei.
Ne, ne! Ak ne!

Tai tik dugne
Lengvučiai krikšto marškinėliai.

Jau priešinga prasme pavartoja vaizdus „Velykų ryto“
procesijoje, kada

... ir mes lyg pirmutinė smilga
Nedrąsiai stiebiame pasižiūrėti,
Kaip mūs laukų grumsteliai žiburėti —
Ne, ne! kaip paauksuotos tavo rankos žvilga.

Tuo pakiliu eilėraščiu užverti poezijos knygą, nedidelę, tik su penkiasdešimt vienu eilėraščiu, bet rimto poetinio ir filosofinio svorio; knygą, kurioje išlaikyta pusiausvyra tarp minties, pergyvenimo ir išraiškos; kurioje nėra pozos nei pompos, o tik nuoširdus intymus pergyvenimas to, kas esminga dažno žmogaus egzistencijoje. Užverti su jausmu, lyg pats būtum pakilęs aukščiau už save kasdieninį.

A. Jasmanto poezija sutvirtina norą paprieštarauti A. Maceinos minčiai (*Die Literaturen der Welt* knygoje), kad lietuvių poezijai buvo svetima religinė tematika. Jei religiją vadinam Žmogaus ir Dievo santykį, tai ir A. Jasmanto poezija yra giliausia prasme religinė. Religinės tematikos poezijos lentynoje A. Jasmantui tenka atskira vieta. Naujoje literatūroje šalia maištaujančio (prieš Rexą) Putino Mykolaičio, šalia Dievo majestotą ir atpirkimo paslaptį skelbiančio B. Brazdžionio, šalia sielvartaujančio, maldaujančio ir garbinančio St. Santvaro, šalia kosmo chaose Dievo kuriančią ranką jaučiančio F. Kiršos, šalia miniatiūrose Dievą jaučiančio L. Andriekaus — A. Jasmantas yra Dievo ieškotojas pirmiausia savyje, savo būtyje, jį surandąs ir vėl prarandąs individualizmo antplūdyje.

Nesunku pastebėti, kad savo formos muzikine (ne vaizdine) architektonika, o ir savos egzistencijos suvokimu A.

Jasmantas yra tam tikra prasme artimas vokiečių Rainer Maria Rilkei. Kaip Maironiui brangiausias buvo patetiškasis laisvės skelbėjas Schilleris, taip Jasmantui buvo artimiausias Dievo ieškojimo poetas Rilke.

Kaip Rilke gyvenimo srovėjimą ir Dievo reiškimąsi jame mėgino suvokti, klajodamas Rusijos stepių plotuose, taip A. Jasmantas savo intelektualinį alkį tenkino Rusijos žemės rašytojų Solovjovo ir Dostojevskio idėjų plotuose.

Dėl šio ryšio su R. M. Rilke buvo įdomu patirti paties autoriaus dabartinę nuomonę. „Aš ir pats ilgai tikėjau, kad Jasmantas yra Rilkės įtakoje. Kadangi aš Rilkę patį skaičiau ir apie jį net paskaitų universitete turėjau, tad — galvojau — savaime šis tas pasilieka... Tačiau man buvo įdomus šitoks pergyvenimas: nuo 1942—43 metų buvau Rilkės nė neturėjęs rankose ligi 1962, taigi ištisą dvidešimtmetį. Bet 1962 pasiėmiau jo *Stundenbuch* ir pradėjau skaityti, ir jis man pasirodė toks svetimas, kaip joks kitas poetas... Rilke savo esmėje yra ateistas; jis aprašinėja Dievo ieškojimą, tačiau pats jo neieško. Ir man pasidarė aišku: Jasmantas buvo prieš 20 metų Rilkės pagautas todėl, kad jis tada jo nesuprato. Jasmantas manė, Rilkę rašo taip ir taip, nori išreikšti tą ir tą. O iš tikro Rilkę rašo ir nori išreikšti visai ką kitą. Jasmantas buvo sužavėtas ne tikru Rilke, o nesuprastu Rilke, tokiu Rilke, kokį jį Jasmantas perleido per savo prizmę... Tačiau gera būti kito paskatintam, nors ir klaidingai jį suprastum: tada turinys pasilieka originalesnis“.

Lietuvių poezijos istorijos raidoje A. Jasmanto poeziją galima būtų gretinti su Vytauto Mačernio poezija. Abiejų poezijos savo atsiradimo eiga tenka Antrojo pasaulinio karo pradžios generacijai. Abiejų leidosi ne į visuomeninius motyvus, bet į asmeninės egzistencijos. Tos egzistencijos svarstymuose betgi nuėjo skirtingais keliais.

Jei V. Mačernio poezija vertintojų pavadinama egzisten-

cialistinės poezijos pradininku, tai A. Jasmanto poezijai tektų krikščioniškojo egzistencializmo vardas. A. Jasmanto *Gruodas* egzistencijos problemas pergyvena krikščioniška dvasia, kaip A. Maceina *Jobo dramoj* egzistencijos problemas sprendžia krikščioniška išmintim.

Antanas Jasmantas: *Gruodas*. Brooklyn 1965, 95 psl.
\$3.00.